

SIGMATIZIM TURLARI VA UNI BARTARAF ETISH USULLARI

Bayjonov Furqat Baxramovich

Alfraganus Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsent v.b

Fayziyeva Muslima Abdurahob qizi

Alfraganus Universiteti 2-kurs talabasi

muslimafayziyeva0102@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan sigmatizm turlari, kelib chiqish sabablari, sigmatizm tovushlarini bola nutqida to'g'ri qo'yish, tashxislash, erta aniqlash, oldini olish, tuzatish va bartaraf etish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Parasigmatizm, artikulyatsiya, izolyatsiya, fonatsiya, perseptiv, sensomotor, artikulyar buzilish, labial-dental, palatal, latal, interdental sigmatizm.

Аннотация: В данной статье рассказывается о видах сигматизма, встречающихся у детей дошкольного возраста, причинах возникновения, правильном расположении звуков сигматизма в детской речи, диагностике, раннем выявлении, профилактике, коррекции и устранении.

Ключевые слова: Парасигматизм, артикуляция, изоляция, фонация, перцептивное, сенсомоторное, артикуляционное нарушение, губно-зубной, небный, латеральный, межзубный сигматизм.

Annotatsion: This article talks about the types of sigmatism found in preschool children, the causes, the correct placement of sigmatism sounds in children's speech, diagnosis, early detection, prevention, correction and elimination.

Key words: Parasigmatism, articulation, isolation, phonation, perceptive, sensorimotor, articulatory disorder, labial-dental, palatal, lateral, interdental sigmatism.

Sigmatizm (grekcha «sigma» «s» harfining nomini bildiradi). Bunda sirg'aluvchi(hushtak) – [s], [z], [ts] va shovqinli(xirillagan) - [sh], [j], [ch] tovushlar talaffuzida kamchiliklar kuzatiladi. Sigmatizm tilni bog'lashning bir turi (nutqning buzilishi), bunda xirillagan so'zlarning talaffuzi va jilovli fonemalar kiradi. Sigmatizm bilan bu tovushlar buzuq talaffuz qilinadi yoki nutqdan butunlay yo'qoladi. [s] tovushining artikulyatsiyasi [s] tovushi bilan bir xil, faqat tilning orqa qismining o'rta qismi qattiq tanglayga ko'tariladi. Sigmatizm - hushtak (S, Z, C) va xirillagan (Sh, Zh, Ch, Shch) tovushlarining ovozli talaffuzidagi nuqson. Fonetik buzilishlarga ishora qiladi. Ovoz talaffuzidagi nuqson va uning aniq shakli og'zaki nutqni tekshirishda tashxis qilinadi. Bunday holda, bolalar ko'pincha hushtak va xirillagan tovushlarni

boshqa tovushlar bilan almashtiradilar - bu buzqlik "parasigmatizm" deb ataladi. Bunda bola masalan. Salim zinadan tushdi deyish o'rniga, alim jinadan tuchdi deydi. Artikulyatsiya paytida siqilish tovushlari mavjud. Bunda xirillagan tovushlar va S fonemasining shovqinli talaffuzi kuzatiladi. Tilning nihoyatda katta bolishi natijasida "s", "r", "l" va boshqa tovushlar noto'g'ri talaffuz etiladi, masalan sirg'aluvchi tovushlar talaffuzida tish aro sigmatizm kabi nuqson kuzatilishi mumkin. Bolalarda nutqning buzilishi tobora ko'payib bormoqda va bu tendensiya kelgusi yillarda ham davom etishi mumkin. Odatda, 3-4 yoshga kelib, bolalar allaqachon yumshoq va qattiq tovushni [C] to'g'ri talaffuz qila oladilar, ammo agar bunday bo'lmasa va noto'g'ri tovush talaffuzi kuzatilsa, unda bunday buzilish sigmatizm deb ataladi. Bu nutq terapiyasi amaliyotidagi eng keng tarqalgan nuqsonlardan biridir. Agar sigmatizm murakkab nutq nuqsonining bir qismi bo'lsa, u holda nutqning boshqa jihatlari bo'yicha ish parallel ravishda amalga oshiriladi: bo'g'in tuzilishi, lug'at, grammatika, prosodiya va boshqalar. Ushbu buzqlik ko'pincha sof mexanik muammo bo'lib, artikulyar apparatlarning noto'g'ri ishlashi bilan bog'liq. Bu yerda asosiy rol noto'g'ri okklyuziya va mushaklarning muvofiqlashtirilishining yetishmasligi bilan rol o'ynaydi. Xususan, bolada interdental sigmatizm paydo bo'lganda, sabablar tishlarning yo'qolishi, pastki jag'ning chiqib ketishi yoki ochiq tishlashdir. Hushtak tovushining sigmatizmi juda tor filtrum tufayli paydo bo'lishi mumkin va burunning sigmatizmi kattalashgan adenoidlar va og'iz orqali nafas olish tufayli paydo bo'lishi mumkin. Boshqa sabablar orasida tilning qisqa frenulumi, yumshoq tanglayning bo'shashmasligi, undagi daralar mavjudligi va sensormotor buzilishlar bo'lishi mumkin. Turli bolalar uchun sigmatizmni tuzatish vaqti har xil bo'lishi mumkin; terapiya ishi 45-90 kungacha yoki undan ko'proq vaqtni oladi. Muammo odatda 3-4 yoshli bolalarda o'zini namoyon qiladi - ular bu tovushlarni buzadi yoki o'tkazib yuboradi, nutqni idrok etish va tushunishda qiyinchiliklarga olib keladi. Bu yoshda talaffuzdagi kamchiliklar nutq terapevtining yordami bilan osongina tuzatilishi mumkin.

"S" tovushining me'yoriy talaffuzi quyidagicha:

- lablar jilmaygan holda;
- yuqori va pastki tishlar yaqin joylashgan, bir-biriga tegmaydi, 1mm oraliqda ochiq;
- til uchi pastki old tishlarga va milkka taqalgan, tilning orqa qismi bir oz ko'tarilgan, tepa jag' tishlarga tegib turadi;
- til o'rtasida "ariqcha" hosil bo'ladi, o'pkadan chiqayotgan havo oqimi hosil bo'lgan "ariqcha"dan o'tib tish orasidan siqilib chiqishi natijasida erkin holda me'yorda "S" tovushi hosil bo'ladi."S" tovushi talaffuzida ovoz paychalari ishtirok etmaydi.

Sigmatizmning sabablari. Sigmatizmning paydo bo'lishi tishlarning fiziologik o'zgarishi davrida bolalarda paydo bo'lishi mumkin. Xususan, sut tishlari tushib ketganda, tilning uchi interdental pozitsiyani egallashi mumkin, bu esa tishlarga olib keladi. Ba'zi hollarda muammo o'z-o'zidan yo'qoladi, ammo doimiy buzilish mavjud

bo'lganda, tegishli nutq terapiyasini tuzatish talab qilinadi. Ushbu kamchilikning bir nechta sabablari bo'lishi mumkin. Biroq, sigmatizmga sabab bo'lgan patologik omilni aniq aniqlash har doim ham mumkin emas. Sigmatizmning bir nechta asosiy sabablari mavjud:

- Pertseptiv buzilishlar, sensormotor buzilishlar, artikulyar praksisning shakllanmaganligi. artikulyar organlarning innervatsiyasini buzish (bu yumshoq tanglayning bo'shashishiga va til ohangining o'zgarishiga olib keladi. Bunday holda, ko'pincha lateral yoki interdental sigmatizm paydo bo'ladi), dentofasial anomaliyalar. Sigmatizmning turli shakllari anomaliyalar bilan yuzaga keladi: tanglay yorig'i, malokluziya, tilning qisqargan frenulumi va boshqalar. Ba'zi hollarda sigmatizm organik kelib chiqishi mumkin, masalan, bulbar falaji, og'iz bo'shlig'i mushaklarining parezi, nevrit, shuningdek, yutish, chaynash va tishlash harakatlarining buzilishi.

Sigmatizm turlari. Sigmatizmning barcha shakllari ikkita katta guruhga bo'linadi: xirillagan sigmatizm va hushtak sigmatizm. Noto'g'ri tovush talaffuzini tuzatish usullari tovushlarning buzilish xususiyatiga bog'liq. Ikkala tovush guruhidagi sigmatizmning asosiy turlari:

- Tomoq (laringeal) sigmatizm: Sigmatizmning ushbu turi bilan xirillagan tovushlar soxta vokal kordlar orasida paydo bo'ladigan qo'pol tovush bilan almashtiriladi.

- Labial (bilabial,) sigmatizm: Bir oz ochilgan tishlar orqali havo oqimi chiqadigan lablar orasiga kirib, ularga uriladi. Ushbu turdagi sigmatizmdan aziyat chekuvchilar (f) ga o'xshash puflash tovushini chiqaradilar. Labial-tish. Pastki labda yuqori tishlarga yaqinlashadi, havo chayqalib chiqadi. To'g'ri ovoz o'rniga buzilgan [F] yoki [V] eshitiladi.

- Yanal (yon) sigmatizm: Artikulyatsiya paytida tilning noto'g'ri joylashishi tufayli havo oqimi o'rta chiziqdan yon tomonlarga, chapga yoki o'ngga, ba'zan ikkala tomonga ham harakat qiladi. Yon. Nafas chiqarilgan havo oqimi bir tomonlama yoriq orqali yoki tilning ikkala lateral chetlari bo'ylab chiqadi. Sirgaluvchi yoki shovqinli tovushlar ikki xil ohangda talaffuz etiladi: tilning uchi alveolalarga taqalib turadi, tilning qolgan qismi esa qirra bolib og'iz boshligida yotadi va bir tomoni bilan orqa jag tishlari tomon ko'tariladi, havo oqimi tilning yonidan o'tadi, natijada yoqimsiz tovush paydo bo'lib, havo oqimi yon tomondan chiqadi.

- Interdental sigmatizm: Artikulyatsiya paytida tishlashning yetishmasligi tufayli, odam tilning uchini tishlari orasiga qo'yganda va pastki jag'i pastga tushganda paydo bo'ladi. O'tkir tovush o'rniga, havo oqimi tilning yumshoq uchiga itarib yuborilganda, yuqori tishlar va til o'rtasida yumshoq shovqin chiqadi. Buning sababi prognatizm, birlamchi tishlarning yo'qolishi, to'g'ridan-to'g'ri ochiq tishlash va til uchining bo'shashmasligi. Tilning uchi yuqori va pastki kesma tishlar orasidagi joyni egallaydi. Fonemalar jingalak tovushga ega bo'ladi.

- Qo'shimcha (tish) sigmatizmi: Bu artikulyatsiya paytida tilning tishlarning orqa yuzasiga bosilishi tufayli sodir bo'ladi. Shu sababli, havo keng oqimda tilning old qismidan tishlar orasidan o'tadi. Tish aro sigmatizm. Bunda sirgaluvchi va shovqinli tovushlarni talaffuz etishda tilning uchi yukri va pastki tishlarning orasida boladi. Tishlararo sigmatizmi tovush talaffuzida, til uchi tishlar orasidan bir oz tashqariga chiqarib talaffuz qilinadi. Bunda yassi chuchuk tovush hosil bo'ladi.

- Palatal sigmatizm. Tilning uchi kuchli orqaga tortilganda va qattiq tanglayga yaqinlashganda paydo bo'ladi. Yuqori tishlar va tilning uchi o'rtasida ishqalanish shovqini paydo bo'ladi. Palatal sigmatizmning sababi prognatizm yoki patologik oklüzyon bo'lishi mumkin .

- Burun sigmatizmi: Burun sigmatizmi yumshoq tanglay funktsiyasining buzilishi tufayli yuzaga keladi. Velum palatinning harakatsizligi tufayli burunga havo oqimi oqadi, va odam keyin talaffuz qiladigan tovushning nazalizatsiyasi bilan birga keladi Fonatsiya paytida havo og'iz orqali emas, balki burun bo'shlig'i orqali chiqadi. Shu sababli, tovush burun tusli horlama tovushiga ega. Burun sigmatizmi. Nutqning bunday nuqsonida sirg'aluvchi va shovqinli tovushlar talaffuzi paytida tilning orqa qismi yumshoq tanglay pastga tushishi natijasida, havo oqimi burun orqali chiqadi va x tuvushga o'xshash, beo'xshov tovush paydo boladi

- Labial-dental (labiodental) sigmatizm: Labiodental sigmatizm bilan havo oqimi yuqori tishlar yonida joylashgan pastki labga tegib, havo ishqalanishini keltirib chiqaradi va (f) ga o'xshash tovush chiqaradi. Til normal holatda bo'lib, pastki lab yuqori old tishga ko'tariladi va tovush chiqish yo'lida torayish hosil bo'ladi. Bu tor joydan havo oqimi siqilib chiqadi, natijada "S" tovushi o'rniga "S+F" tovushini ichiga olgan bir tovush hosil bo'ladi. Shu bois, talaffuz sof bo'lmaydi, tovush tushunarsiz, yoqimsiz bo'lib quloqqa chalinadi.

- Sissing sigmatizmi: Talaffuz unda nutq jilovli ohangga ega bo'lib, ayniqsa (s), (z), (ts) tovushlari bilan bog'liq. Sigmatizmning shivirlashi bilan tilning uchi tishlardan orqaga siljiydi va shu bilan ancha katta bo'shliqni hosil qiladi. Bo'shliq hushtak tovushlarini chiqarish uchun talab qilinganidan kattaroqdir. Sigmatizmning shivirlash sababi tish-maksiller tizimining anomaliyalari yoki eshitishning qisman buzilishi bo'lishi mumkin.

Diagnostika. Bolalarda sigmatizmi aniqlash, shuningdek, uning aniq shaklini tashxislash uchun nutq terapiyasi tekshiruvini o'tkazish kerak. Tekshiruv o'tkaziladi:

- Artikulyatsiya organlari. Nutq terapevti og'iz bo'shlig'i organlarini tekshiradi, artikulyar va yuz mushaklarining ohangini baholaydi. Tekshiruv asosida dastlabki nutq tashxisi belgilanadi.

- Nutqni eshitish. Tovushlarning farqlanishi mutaxassis tomonidan birinchi navbatda alohida talaffuzda, so'ngra bo'g'inlar, so'zlar, iboralar va boshqalarda tekshiriladi.

Bolalarning intellektual rivojlanishiga va ularning yoshiga mos keladigan nutq materiallaridan foydalanish muhimdir.

•Ovozli talaffuz holati. Bunga asoslanib, sigmatizmning aniq shakli aniqlanadi, shundan so'ng tuzatuvchi ish rejasi tuziladi.

Tekshiruv. Artikulyatsiya organlari. Nutq terapevti og'iz bo'shlig'i organlarini tekshiradi, artikulyar va yuz mushaklarining ohangini baholaydi. Tekshiruv asosida dastlabki nutq tashxisi belgilanadi.

Nutqni eshitish: Tovushlarning farqlanishi mutaxassis tomonidan birinchi navbatda alohida talaffuzda, so'ngra bo'g'inlar, so'zlar, iboralar va boshqalarda tekshiriladi. Bolalarning intellektual rivojlanishiga va ularning yoshiga mos keladigan nutq materiallaridan foydalanish muhimdir.

Ovozli talaffuz holati: Bunga asoslanib, sigmatizmning aniq shakli aniqlanadi, shundan so'ng tuzatuvchi ish rejasi tuziladi.

Sigmatizmni tuzatish. Ushbu nuqsonni nutq terapiyasi bilan tuzatish turli usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunday holda, buzilishning o'ziga xos shakli katta ahamiyatga ega. Xususan, lateral sigmatizmni tuzatish burun yoki interdental sigmatizmni tuzatishdan ko'ra ko'proq vaqt talab etadi. Izolyatsiya qilingan holatda tovushlarning to'g'ri talaffuziga erishganimizda, biz konsolidatsiyaga o'tishimiz mumkin, ya'ni avtomatlashtirishga. Ovozlarini avtomatlashtirish bo'g'inlarda (to'g'ridan-to'g'ri, teskari, undoshlar birikmasi bilan), so'zlarda, iboralarda, jummalarda, she'rlarda va izchil nutqda amalga oshiriladi. Havо oqimining kuchi va yo'nalishini rivojlantirish bo'yicha ishlar olib boriladi. Qo'llab-quvvatlovchi tovushlar mashq qilinadi ([I], [F] - [S] uchun, [T], [S] - [Sh] uchun. Maqsadlarga erishish usullariga artikulyatsiya va nafas olish mashqlari kiradi va agar kerak bo'lsa, nutq terapiya massaji olib boriladi. Ovoz ishlab chiqarish. U turli yo'llar bilan amalga oshiriladi: taqlid qilish yo'li bilan ("nasos qanday hushtak chaladi", "chivin kabi", "ilon hushtak chaladi"), artikulyatsiya mashqlari yoki asboblari (zond o'rnini bosuvchi vositalar, zondlar) yordamida. Barcha hushtak tovushlari uchun asosiy tovush [S], boshqa xirillagan tovushlar uchun esa - [Sh].

Avtomatlashtirish. Izolyatsiya qilingan tovushning to'g'ri talaffuziga erishgandan so'ng, ular ketma-ket bo'g'inlarni (to'g'ridan-to'g'ri, teskari, undoshlar birikmasi bilan), so'zlarni, iboralarni va o'z-o'zidan nutqni kiritib, uni birlashtirishga o'tadilar. Qattiq tovushlarni mashq qilgandan so'ng, ular yumshoq juftlarini o'zlashtira boshlaydilar. Sigmatizm va boshqa tovush buzilishlarini farqlash bosqichi yo'q. Tovushlarni ishlab chiqarishning an'anaviy ketma-ketligi ularning ontogenezdа paydo bo'lish vaqti bilan belgilanadi. Ikkala guruh buzilgan taqdirda, birinchi navbatda hushtak tovushlarining ovozli ishlab chiqarilishi, so'ngra shivirlash amalga oshiriladi (tovushlar teskari tartibda joylashtirilganda dizartriya bundan mustasno bo'lishi mumkin). Agar sigmatizm ko'pincha boshqa murakkab nutq nuqsoni bo'lsa, u holda

bir vaqtning o'zida nutqning boshqa jihatlari bo'yicha ish olib boriladi: lug'at, bo'g'in tuzilishi, prosodiya va boshqalar. E'tibor bering, ba'zi hollarda nutq terapiyasini tuzatishdan tashqari, tibbiy yordam talab qilinishi mumkin. Xususan, agar nutq nuqsonining sababi noto'g'ri okklyuziya bo'lsa, u holda bolaga maxsus qavslar yoki og'iz himoyasi kiyish tavsiya etiladi. Agar erkin nafas olish buzilgan bo'lsa, unda adenoidlar chiqariladi. Tuzatish ishlari nutq terapevt-deffektolog tomonidan amalga oshiriladi. Natijani yaxshiroq mustahkamlash uchun mashqlarni uyda ham bajarish kerak. Bu yerda ota-onalarning roli muhim, chunki ular o'z farzandlarining tovushlarini to'g'ri talaffuz qilishlarini kuzatishlari kerak. Tuzatishning aniq vaqtini nomlash qiyin, chunki hamma narsa sigmatizmning o'ziga xos shakliga va tegishli omillarga bog'liq.

Xulosa: Sigmatizmni davolash murakkab yondashuvni talab qiladi, bu artikulyatsion gimnastikani, tovushlarni shakllantirish va ularning to'g'ri talaffuzini avtomatlashtirishni o'z ichiga oladi. Sigmatizmni imkon qadar erta tuzatishni boshlash muhim, chunki buzilishlar vaqt o'tishi bilan mustahkamlanib, nutq rivojlanishini qiyinlashtirishi mumkin. Logoped bilan birgalikda ota-ona ham farzandi bilan birgalikda uy sharoitida mashqlarni bajarsa shundgina muvaffaqiyatga erishish.

Foydalangan adabiyotlar:

1. L.Muminova, M. Qahramonova. Logopediya terminlarning ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent « O'qituvchi» - 1988.
2. Z.Shamuratova. Logopediya: me'yoriy talaffuzga o'rgatish. – Toshkent «Niso Poligraf» – 2012.
3. Sigmatizmning har xil turlarini tuzatish Defektologiya prof/
https://www.defektologiya.pro/zhurnal/ispravlenie_sigmatizma_razlichnyix_vidov/
4. Постановка свистящих звуков. Блог Лого Портал/
<https://logopedprofiportal.ru/blog/835855>.
5. СИГМАТИЗМ—причины, диагностика и лечение. <https://www.krasotaimedicina.ru/symptom/speech/distortion/lisping>
6. Raхmanova V.S. Korreksion pedagogika va logopediya. Toshkent Iqtisod-moliya – 2007.